

Wybrane zagadnienia bibliograficzne a zarządzanie

Selected bibliographical topics and management

Streszczenie: Niezbędnym elementem każdego procesu badawczego, występującym niemalże na każdym etapie prac badacza, jest przegląd i analiza literatury przedmiotu. Celem artykułu jest zaprezentowanie specyfiki metodologii badań w dyscyplinie nauk o zarządzaniu, ze szczególnym zwróceniem uwagi na to, jak metodycznie wyszukiwać i porządkować literaturę z zakresu tej dyscypliny wykorzystując do tego bazy danych w połączeniu z nowoczesnymi narzędziami technologicznymi, jakimi są menedżery bibliografii i aplikacje do tworzenia wirtualnych map myśli. Tego typu działania, które już niedługo staną się stałym elementem metodologii badań naukowych, powinny mieć szczególne znaczenie właśnie w dyscyplinie nauk o zarządzaniu, której zasadniczym celem jest szukanie coraz to nowszych rozwiązań wpływających na lepszą organizację i większą efektywność wykonywanych zadań i prac.

Słowa kluczowe: paradygmat, metodologia, przegląd literatury, bibliografia, menedżer bibliografii

Abstract: The essential element of each research process, which appears on almost every stage of the researcher's work, is the survey and the analysis of the source literature. The aim of this article is to present the specificity of research methodology in management science while particularly paying attention how to systematically search for and arrange literature from the scope of management science by using databases together with hi-tech technological tools such as bibliography managers and applications for creating virtual mind maps. Such operations, which will soon become a permanent element of research methodology, should have particular meaning precisely in management science for which the search for the newest solutions that influence a better organization and a higher effectiveness of the tasks and jobs done is a fundamental aim.

Keywords: paradigm, methodology, literature review, bibliography, Reference manager software

Wstęp

Jak przypomina Jerzy Niemczyk „(...) nauki o zarządzaniu czerpały z dorobku nauk przyrodniczych, matematycznych, psychologii, socjologii, teorii informacji i komunikacji, teorii systemów, filozofii, klasycznej ekonomii, pedagogiki i wielu innych. (...) To, jakie instrumentarium badawcze zastosujemy (...), wynikać będzie z przyjętego celu badań”¹. Dalsze rozważania wymagają przybliżenia pojęć: paradygmat, źródło i baza danych. Zdaniem Thomasa Kuhna paradygmat, to „powszechnie uznawane osiągnięcia naukowe, które w pewnym czasie dostarczają społeczności uczonych modelowych problemów i rozwiązań”². Należy skonstatować, że w *obecnym czasie* nadal klaruje się metodologiczny konsensus w sferze teorii nauk o zarządzaniu. Z kolei przygotowując źródło, stwierdza Wojciech Czakon, należy „(...) uwzględnić w nim narastanie [publikacje nawiązują do wcześniejszych ustaleń], rozgałęzianie [szkoły, nurty, mody badawcze] i rozdrobnienie. (...) Szczególnie ważna jest wiarygodność [tzn. rygor

¹ J. Niemczyk, *Metodologia nauk o zarządzaniu*, [w:] *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, red. W. Czakon, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 23.

² T.S. Kuhn, H. Ostromęcka, J. Nowotniak, *Struktura rewolucji naukowych*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2009, s. 10.

badania]. (...) Cechą badań literatury powinna być (...) metodyczność³. Bazy danych Sabina Cisek definiuje jako „naukowe serwisy wyszukiwawcze online = dedykowane narzędzia (agregatory, bazy, katalogi, wyszukiwarki itd.) przeszukujące lub oferujące dostęp wyłącznie (albo przede wszystkim) do zasobów naukowych w Internecie”⁴.

1. Polityka badań

Szukając obszarów „problemonośnych” nie należy zapominać, że proces badawczy, to nie tylko konceptualizacja badań (gdzie jest problem), operacjonalizacja czynności (hipoteza, cel, przedmiot itd.), ale wcześniej zdefiniowana i zaakceptowana polityka badań literatury: założeń epistemologicznych, wyboru perspektyw badawczych, analizy źródeł, wyboru metod i technik badań oraz wizualizacji rezultatów. W. Czakon podkreśla: „badania artykułów naukowych stwarzają (...) podstawę właściwego formułowania pytań badawczych, wyprowadzania uzasadnionych hipotez a następnie umożliwiają interpretację uzyskanych badań empirycznych”⁵.

Dostępna teoria nauk o zarządzaniu nie jest do końca koherentna. Wynika to ze specyfiki tej dyscypliny, (1) która jeszcze niedawno w ogóle nie była samodzielną dyscypliną naukową a (2) jej sens empiryczny przeplata się z teoretycznym. Badania naukowe organizacji w kierunku teoretyzowania niosą ze sobą możliwość niejednorodnych rezultatów. Rozpoczynając przegląd literatury należy mieć zatem świadomość natury tych zjawisk.

Badania osadzone w założeniach obranej metodologii „czerpią” z właściwego sobie paradygmatu. Nie można jednak mówić o jednym paradygmacie, czego wyrazem jest umieszczenie w polskiej klasyfikacji - nauk o zarządzaniu - w obszarze dwóch odmiennych metodologicznie dziedzin: nauk ekonomicznych i humanistycznych⁶. Chociaż w teorii dominowała wiara w paradygmat systemowy, Łukasz Sułkowski suponuje: „paradygmat dominujący (...) czerpiąc z nauk inżynierskich (...) 'miał' przynieść badaczowi obiektywną i pewną wiedzę (...). [Obecnie] wizja poszukiwania jednej idealnej metody zostaje zastąpiona dążeniem do łączenia i wielości metod badawczych, [bez] wygórowanych oczekiwań epistemologicznych(...). Fundamentalizm metodologiczny zostaje odrzucony na rzecz pluralizmu czy eklektyzmu (...)”⁷. Coraz pewniej metody rodem z nauk humanistycznych implementuje się do badań w dyscyplinie nauk o zarządzaniu. Ł. Sułkowski ostrzega jednak, że „strategia <<pluralizmu epistemologicznego>> (...), zakłada możliwość łączenia podejść zaczerpniętych z różnych paradygmatów,

³ W. Czakon, *Metodyka systematycznego przeglądu literatury*, [w:] *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, red. W. Czakon, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 49–50.

⁴ S. Cisek, *Wybrane Naukowe Serwisy Wyszukiwawcze Online*, http://researchgate.net/profile/Sabina_Cisek/publication/260247948_Wybrane_naukowe_serwisy_wyszukiwawcze_online/links/02e7e5304f81655b53000000.pdf?inViewer=true&pdfJsDownload=true&disableCoverPage=true&origin=publication_detail, [dostęp: 16.11.2015], s. 4.

⁵ W. Czakon, s. 48.

⁶ Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 23 czerwca 2003 r. w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, „Monitor Polski” 2003, Nr 40, Poz. 586, <http://dokumenty.rcl.gov.pl/MP/rok/2003/wydanie/40/pozycja/586>, [dostęp: 16.11.2015]

⁷ Ł. Sułkowski, *Metodologia zarządzania – od fundamentalizmu do pluralizmu*, [w:] *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, red. W. Czakon, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 36.

ale pod warunkiem dążenia do spójnych rezultatów poznawczych”⁸. Również eklektyzm paradygmatów utrudnia dyskurs, nie zawsze transparentny badawczo i zrozumiały. Teoretycy są zatem metodologicznie rozdarci. Jak to ujął Ł. Sułkowski „metodologia zarządzania to podróż między Scyllą rygoryzmu a Charybdą anarchizmu”⁹. Reasumując: metodologia to nie tylko katalog metod, nad którymi badacz pochyla się na etapie operacjonalizacji badań. Rozpoczynając przegląd literatury należy mieć świadomość dyskusji w kwestii paradygmatu.

Aktualnym wyzwaniem są badania interdyscyplinarne, gdyż badacze są na celowniku purystów. Dorota Angutek nazywa to przemocą strategiczną. „Dochodzi do niej, gdy w badaniach interdyscyplinarnych narzuca się perspektywę epistemologiczną tylko jednej spośród kilku łączonych dyscyplin o różnym etosie”¹⁰. Zatem problemy interdyscyplinarne analizowane z różnej perspektywy badawczej warto: (1) zdefiniować i uzgodnić z odbiorcą (odbiorca nie może być skołowany semantyczna niekonsekwencją)¹¹ oraz (2) skatalogować kompletnie sąsiadujące dyscypliny, aby nie wpaść w pułapkę mylenia perspektyw.

2. Przegląd literatury wsparty menedżerem bibliografii

Niezbędne, co zresztą różni prace naukowe od publicystyki, jest – jak to ujmuje W. Czakon – „rozpoznanie istniejącego (...) stanu. (...) Pozwala to określić dotychczasowe ustalenia, a także niespójności i luki poznawcze, jakie uzasadniają podjęcie nowych badań”¹². Ta nieintuicyjna penetracja służy wyłonieniu ważkich pytań badawczych. Dalej wskazuje, że „badania artykułów naukowych stwarzają (...) podstawę właściwego formułowania pytań badawczych, wyprowadzania uzasadnionych hipotez a następnie umożliwiają interpretację uzyskanych badań empirycznych”¹³. Jak przypomina Cisek, „potrzeby informacyjne, także nasze własne, nie zawsze są w pełni uświadomione. Co więcej, są one również dynamiczne, czyli mogą zmieniać się w trakcie pozyskiwania i przetwarzania informacji”¹⁴.

Zgodnie z metodą triangulacji, postuluje Sylwia Stańczyk należy dążyć do „wykorzystania pakietu zróżnicowanych metod w celu uzyskania spójności podstaw empirycznych do wnioskowania”¹⁵. Dotyczy to ww. perspektywy badań, ale w węższym znaczeniu również dywersyfikacji źródeł. „Intencjonalnie cykliczny sposób gromadzenia danych, podporządkowany eksploracji oraz triangulacja ich źródeł, podporządkowana wiarygodności, pozwalają odrzucić mit o

⁸ Ł. Sułkowski, *Epistemologia i metodologia zarządzania*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012, s. 102.

⁹ Ł. Sułkowski, s. 41.

¹⁰ D. Angutek, *Epistemologiczne problemy badań interdyscyplinarnych*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2013, Nr 8, <http://steurng.pl/portal/d1.pdf>, [dostęp: 16.11.2015], s. 143.

¹¹ Np. ekologia informacji: raz jest domeną naukową, raz metaforą a to nową dyscypliną, bez uzgodnienia z czytelnikiem, kiedy jest tym a tym.

¹² W. Czakon, s. 47.

¹³ Tamże, s. 48.

¹⁴ S. Cisek, *Wyszukiwanie informacji o firmach w Internecie – wybrane aspekty*, http://researchgate.net/publication/277596405_Wyszukiwanie_informacji_o_firmach_w_Internecie_wybrane_aspekty, [dostęp: 16.11.2015], s. 4.

¹⁵ S. Stańczyk, *Triangulacja – łączenie metod badawczych i uwierzytelnienie badań*, [w:] *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, red. W. Czakon, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 128.

przypadkowości gromadzenia danych empirycznych”¹⁶. Tabela nr 1 pokazuje jak wiele technik i metod badawczych można wykorzystać w samej tylko analizie literatury źródłowej w badaniach z zakresu nauk o zarządzaniu.

Tabela 1 Lista wybranych metod i technik badań źródeł
Table 1 List of selected methods and techniques of source research

W informacjach o przedsiębiorstwie	W tekstach naukowych
<ul style="list-style-type: none"> • studia przypadku • analiza artefaktów: żargon, legendy, anegdoty • analiza dokumentacji: opinie, raporty, ekspertyzy • analiza patentów • analiza archiwaliów • wywiady • testy projekcyjne • ankiety 	<ul style="list-style-type: none"> • systematyczny przegląd literatury • krytyczna i refleksyjna analiza tekstów • metaanaliza • analizy porównawcze • badania narracyjne • badania komparatywne • mapowanie domen naukowych • analizy ramowe, retrospektywne, operatywne

Źródło: opracowanie własne.

Source: own research.

„Określenie przedmiotu badań potencjalnie dotyczy bardzo licznego zbioru publikacji – ze względu na cechę ich rozdrobnienia. Wyodrębnienie baz danych (...) stanowi kluczowy etap przygotowawczy (...)”¹⁷. Te repozytoria to (1) informacje o przedsiębiorstwie w tym w szczególności: przepisy prawa, normy, raporty, ekspertyzy, wywiady, studia przypadku itp. oraz (2) źródła naukowe (recenzowane naukowo). Małgorzata Caban stwierdza, że „obecnie większość bibliotek, zwłaszcza naukowych, posiada katalogi elektroniczne, które można przeszukiwać online, podobnie jak bibliografie przekształcone w bibliograficzne bazy danych. Specjalistyczne bazy danych, zarówno bibliograficzne, faktograficzne, jak i pełnotekstowe, uważane za jedno z najwartościowszych współczesnych źródeł informacji (...)”¹⁸.

Przygotowując ten artykuł przeprowadzono na bazie EBSCO – zbiorze repozytoriów zawierających m.in. pełnotekstowe źródła naukowe i biznesowe¹⁹ – praktyczne doświadczenie z użyciem menedżera źródeł (Reference Management Software), jakim jest program Citavi i edytorem wirtualnych map myśli, aplikacją FreeMap. Przykładowa aplikacja na etapie pracy koncepcyjnej – pisze dalej Głowacki – „może być użyta w bardziej rozbudowanych programach do pracy koncepcyjnej, generowania i pokazywania związków między pojęciami, ale może także posłużyć do utworzenia drzewa kategorii w programach do organizowania wiedzy i zarządzania bibliografią, jak również w studiach pisarskich do tworzenia konspektu raportu czy dysertacji”²⁰. Natomiast do edycji tekstu wykorzystano popularny program Microsoft Office Word. W tabeli nr 2 wskazano również alternatywne aplikacje, mające podobne zastosowania.

Po dodaniu do menadżera źródeł baz źródeł (Ebasco, NUKAT itp.), wybrano styl cytowania. Dodając źródła przypisano kategorii wcześniej wizualizowane w

¹⁶ W. Czakon, Mity o badaniach jakościowych w naukach o zarządzaniu, „Przegląd Organizacji” 2009, Nr 9, <http://wojciechczakon.com/pub/mity-o-badaniach-jakosciowych-w-naukach-o-zarzadzaniu.pdf>, [dostęp: 16.11.2015].

¹⁷ W. Czakon, s. 54.

¹⁸ M. Caban, Warsztat pracy nowoczesnego naukowca, „PTINT Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2013, T. 21, Nr 1-2, s. 46.

¹⁹ Zdalny dostęp przez Proxy.

²⁰ K. Głowacki, s. 165.

edytorze map myśli np. FreeMap. MS Office Word współpracuje z Citavi jako dodatek w wstążce narzędziowej. Po wybraniu zakładki Citavi, wybrano bieżący projekt Citavi oraz styl cytowania. Jeśli projekt Citavi zawiera wiele niezastosowanych w pracy cytatów, można wygenerować projekt Citavi na bazie wyłącznie tych źródeł, które użyto w redagowanym artykule. Ważne jest wstępne skatalogowanie źródeł a ewentualna redakcja w Citavi źródła (streszczenia, grupy, biblioteki, osoby kategorii, słowa klucza itd.) skutkuje automatycznym aktualizowaniem w edytorze Word. Dodatek można skalibrować, by cytat pojawiał się w tekście lub w przypisie - w zależności od stylu cytowania. Na końcu automatycznie kształtuje się bibliografia redagowanego artykułu. To przyspiesza i ułatwia redakcję tekstu.

Tabela 2 Etapy projektu badawczego wraz z dopasowanym oprogramowaniem wspierającym
Table 2 Stages of the research project and the selection of support software

Etapy realizacji projektu badawczego	Proponowane oprogramowanie
Etap 1 – merytoryczno-organizacyjny	FreeMind, Citavi ²¹
Etap 2 – praca z literaturą	Nvivo, Citavi
Etap 3 – zbieranie i analiza danych jakościowych	Scrivener
Etap 4 – upowszechnianie wyników w formie publikacji	MS OfficeWord

Źródło: opracowanie własne na podstawie Głowacki 2014.

Source: own work based on Głowacki 2014.

Pod adresem www.janulek.pl/do_pobrania/podstulaty.zip można pobrać pliki: mapę myśli (.mm) wygenerowaną w FreeMind, w której znajduje się schemat kategorii zagadnień, plik Citavi (.cit5) z zaimplementowaną mapą myśli oraz katalogiem użytych w artykule źródeł²².

Podsumowanie

Jasna polityka badań przekłada się na jakość. Stanisław Balbus, teoretyk literatury, oznajmia, że „zapanowała wreszcie (nie tylko zresztą w literaturoznawstwie) sytuacja zdrowego i naturalnego pluralizmu metodologicznego i teoretycznego. Oznacza to, że istnieją obok siebie różne (i niekoniecznie komplementarne) doktryny, z których każda urządza ten sam obszar przedmiotowy (...) po swojemu i po swojemu prezentuje swój jego obraz, jako <<prawdziwy>> (a przynajmniej <<słuszny>> i <<przekonywający>>”²³.

Oczywiście potencjalnie nowa teoria nie stanie się lepsza tylko dlatego, że użyto maszyny. Na wszystkich etapach pracy z bibliografią maszyny nie zastąpią rozumnej analizy i syntezy tak zebranych danych. Jednak aplikacje wspierające badania mogą przyspieszyć i uporządkować pracę. Jak stwierdza M. Caban „jedną z kluczowych kompetencji ludzi sukcesu, w tym również naukowców, jest

²¹ Citavi w wersji dla studenta to wydatek około 245,00 PLN.

²² 16 lis 2015 r., kiedy przygotowywano ten artykuł, Citavi 5 nie zawierał stylu preferowanego dla Zeszytów Naukowych Zarządzanie Wyższej Szkoły HUMANITAS.

²³ S. Balbus, Metodologie i mody metodologiczne we współczesnej humanistyce (literaturoznawczej),

https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/9236/1/06_Stanis%C5%82aw%20Balbus_Metodologie_i_mody_metodologiczne_97_103.pdf, [dostęp: 16.11.2015], s. 99.

umiejętność organizacji własnej pracy”²⁴. Co więcej - pisze Głowacki- „praca nad projektem badawczym, to nie tylko praca organizacyjna, ale również koncepcyjna”²⁵. Jednych fascynuje świat robotów i sterowania nimi, inni są pod wrażeniem wspierania procesów decyzyjnych przez zintegrowane systemy zarządzania”²⁶ - nawet w mikro skali.

Bibliografia

1. Angutek D., Epistemologiczne problemy badań interdyscyplinarnych, „Studia Europaea Gnesnensia” 2013, Nr 8, <http://steurng.pl/portal/d1.pdf>, [dostęp: 16.11.2015], s. 132–158.
2. Balbus S., Metodologie i mody metodologiczne we współczesnej humanistyce (literaturoznawczej), https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/9236/1/06_Stanis%C5%82aw%20Balbus_Metodologie_i_mody_metodologiczne_97_103.pdf, [dostęp: 16.11.2015].
3. Caban M., Warsztat pracy nowoczesnego naukowca, „PTINT Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2013, T. 21, Nr 1-2, s. 45–51.
4. Cisek S., Wybrane Naukowe Serwisy Wyszukiawcze Online, http://www.researchgate.net/profile/Sabina_Cisek/publication/260247948_Wybrane_naukowe_serwisy_wyszukiawcze_online/links/02e7e5304f81655b53000000.pdf?inViewer=true&pdfJsDownload=true&disableCoverPage=true&origin=publication_detail, [dostęp: 16.11.2015].
5. Cisek S., Wyszukiwanie informacji o firmach w Internecie – wybrane aspekty, http://www.researchgate.net/publication/277596405_Wyszukiwanie_informacji_o_firmach_w_Internecie_wybrane_aspekty, [dostęp: 16.11.2015].
6. Czakon W., Metodyka systematycznego przeglądu literatury, [w] Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu, red. W. Czakon, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 47–67.
7. Czakon W., Mity o badaniach jakościowych w naukach o zarządzaniu, „Przegląd Organizacji” 2009, <http://wojciechczakon.com/pub/mity-o-badaniach-jakosciowych-w-naukach-o-zarzadzaniu.pdf>, [dostęp: 16.11.2015], s. 13–18.
8. Głowacki K., Organizacja procesu badawczego a oprogramowanie do organizacji wiedzy i zarządzania projektem badawczym, [w]Przegląd Socjologii Jakościowej, red. J. Niedbalski 2014, s. 162–195.
9. Janulek P., Gałuszka G., Matematyka dla każdego – czyli nauczanie na odległość na przykładzie Otwartego Projektu Matematycznego www.Matematyka.org, [w]Informatyka w globalnym świecie, red. J. Kisielnicki, Wydawnictwo PJWSTK, Warszawa 2006, s. 169–172.
10. Kuhn T. S., Ostromecka H., Nowotniak J., Struktura rewolucji naukowych, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2009.
11. Niemczyk J., Metodologia nauk o zarządzaniu, [w]Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu, red. W. Czakon, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 15–25.
12. Stańczyk S., Triangulacja – łączenie metod badawczych i uwierzytelnienie badań, [w] Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu, red. W. Czakon, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
13. Sułkowski Ł., Epistemologia i metodologia zarządzania, PWE, Warszawa 2012.
14. Sułkowski Ł., Metodologia zarządzania – od fundamentalizmu do pluralizmu, [w] Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu, red. W. Czakon, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 26–46.
15. Uchwała Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 23 czerwca 2003 r. w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, „Monitor Polski” 2003., nr 40, poz. 586, <http://dokumenty.rcl.gov.pl/MP/rok/2003/wydanie/40/pozycja/586>, [dostęp: 16.11.2015].

²⁴ M. Caban, s. 47.

²⁵ K. Głowacki, Organizacja procesu badawczego a oprogramowanie do organizacji wiedzy i zarządzania projektem badawczym, [w:] Przegląd Socjologii Jakościowej, red. J. Niedbalski 2014, s. 162.

²⁶ P. Janulek, G. Gałuszka, Matematyka dla każdego – czyli nauczanie na odległość na przykładzie Otwartego Projektu Matematycznego www.Matematyka.org, [w:] Informatyka w globalnym świecie, red. J. Kisielnicki, Wydawnictwo PJWSTK, Warszawa. 2006, s. 169.

Nota o autorze:

Piotr Janulek. Słuchacz seminarium doktorskiego przy Katedrze Zarządzania Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej. Interesuje się wirtualizacją organizacji oraz metodologią nauk o zarządzaniu. Współtworzył wiele wartościowych idei i projektów służących rozwojowi polskiej przedsiębiorczości.

Author's resume:

Piotr Janulek. A doctorate student of the Management Department The University of Dąbrowa Górnicza. Interested in the virtualization of organization and the methodology of management studies. Co-author of many valuable ideas and projects contributing to the development of Polish entrepreneurship.

Kontakt/Contact:

Piotr Janulek
Śląska Akademia Nauki i Rozwoju
43-400 Cieszyn,
ul Głęboka 28/1
e-mail: piotr@janulek.pl